

*Каторкін Р. А.,
ад'юнкт кафедри
кримінального права та кримінології
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

СУБ'ЄКТ УХИЛЕННЯ ВІД ПРИЗОВУ НА СТРОКОВУ ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ, ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ ЗА ПРИЗОВОМ ОСІБ ОФІЦЕРСЬКОГО СКЛАДУ

У статті розглядається проблема визначення поняття «суб'єкт злочину» та досліджується суб'єкт злочину, передбаченого статтею 335 КК України. Запропоновано в науці кримінального права використовувати публіцистичний термін «ухилянт».

Ключові слова: ухилення, призов, строкова військова служба, ухилянт, суб'єкт злочину, склад злочину, Кримінальний кодекс.

В статье рассматривается проблема определения понятия «субъект преступления» и исследуется субъект преступления, предусмотренного статьей 335 УК Украины. Предложено в науке уголовного права использовать публицистический термин «уклонист».

Ключевые слова: уклонение, призыв, срочная военная служба, уклонист, субъект преступления, состав преступления, Уголовный кодекс.

На сьогоднішній день злочин у вигляді ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу несе особливу небезпеку, адже порушення порядку комплектування Збройних Сил України підриває міць та силу армії, що, своєю чергою, дає «зелене світло» для агресії з боку терористичних угруповань або країн-агресорів.

Суб'єкт злочину – один з чотирьох обов'язкових елементів складу злочину. Відсутність суб'єкта свідчить про відсутність самого складу злочину, а тому переоцінити його роль і значення в науці кримінального права взагалі та кожному

окремому складі злочину зокрема вкрай складно.

Як слушно зазначає В. В. Севрюков, вказаний елемент складу злочину умовно можна вважати основним, адже саме суб'єкт вчинює винні, протиправні, суспільно небезпечні діяння, що посягають на об'єкт злочину [1, с. 289].

Суб'єкт виступає архітектором злочину, тому дослідження особи ухилянта (на нашу думку, доцільно з огляду на назву та зміст ст. 335 КК України використовувати саме цей публіцистичний термін в науці кримінального права) не просто важливе, але й необхідне, щоб зрозуміти глибину і смисл даного злочину, розібратися з можливими прогалина-

ми та колізіями, запропонувати внесення змін у чинне законодавство.

Проблему суб'єкта злочину досліджували різні вчені, серед яких особливий внесок становлять праці Ю. В. Александрова, М. І. Бажанова, В. І. Борисова, П. С. Берзіна, В. О. Гацелюка, О. О. Дудорова, В. П. Ємельянова, В. А. Клименка, М. Й. Коржанського, О. М. Костенка, В. В. Кузнецова, М. І. Мельника, А. А. Піонтковського, В. В. Севрюкова, Є. Л. Стрельцова, В. Я. Тація, В. М. Трубникова, П. Л. Фріса, М. І. Хавронюка та ін. Не дивлячись на це, дослідження суб'єкта ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу проводились виключно на рівні науково-практичних коментарів і посібників, що й виступило додатковим аргументом при обранні теми цієї наукової статті.

Метою дослідження є визначення суб'єкта ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу.

На відміну від інших обов'язкових елементів складу злочину, поняття суб'єкта визначено на законодавчому рівні. Зазначеному питанню присвячено розділ IV КК України, що має назву: «Особа, яка підлягає кримінальній відповідальності (суб'єкт злочину)». Частина 1 статті 18 даного розділу встановлює, що суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до КК може наставати кримінальна відповідальність [2].

Таким чином, законодавець встановлює необхідні критерії, якими має володіти особа, аби бути визнаною суб'єктом злочину.

Першим критерієм, відповідно до визначення, є необхідність суб'єкта злочину бути фізичною особою. Доцільність даного підходу є доволі суперечною, а в науці кримінального права існує ціла плеяда вчених, які є його противниками. Наприклад, П. Л. Фріс зазначає, що обраний законодавцем підхід, коли за-

коном про кримінальну відповідальність визначений лише обсяг заходів кримінально-правового характеру, що застосовується до юридичної особи, без зміни її кримінально-правового статусу, не призвів до позитивних наслідків. У зв'язку з цим учений пропонує повернутись до перегляду концепції суб'єкта злочину у кримінальному праві та зафіксувати, що ним, окрім фізичної осудної особи, що досягла встановленого законом віку кримінальної відповідальності, є юридична особа [3, с. 155].

Крім критиків підходу визнання суб'єктом злочину фізичної особи, є і велика кількість його прихильників. Наприклад, В. В. Севрюков вважає, що слід підтримати точку зору науковців, які вважають недоцільним введення в Україні інституту кримінальної відповідальності юридичних осіб, адже це прямо впливає зі ст. 61 Конституції України: ніхто не може бути двічі притягнутий до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення. Юридична відповідальність особи має індивідуальний характер, на думку вченого, запровадження вказаного інституту порушує принцип кримінального права [1, с. 291].

Думається, кожний з підходів містить як певні переваги, так і недоліки. При розгляді вказаного питання, ми, все ж таки, притримуємося законодавчого постулату (суб'єкт є фізичною особою), адже розгляд суб'єкта злочину в контексті юридичної особи не охоплюється предметом нашого дослідження та не відповідає його меті.

Наступним критерієм, яким має володіти особа аби мати можливість визнаватися суб'єктом злочину, є осудність.

Відповідно до ч. 1 ст. 19 КК України осудною визнається особа, яка під час вчинення злочину могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними [2]. Таким чином, осудність – це здатність особою під час вчинення злочину усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними.

Як зазначав М. І. Бажанов, важливість осудності особи зумовлена тим, що осудність є передумовою вини, а без доведення вини не може бути кримінальної відповідальності та покарання [4, с. 147].

Третім критерієм визнання особи суб'єктом злочину є досягнення нею віку, з якого настає кримінальна відповідальність.

Згідно з ч. 1 ст. 22 КК України загальним віком, з якого може наставати кримінальна відповідальність, є 16 років. Втім, вона може наставати в окремих випадках і з 14 років за вичерпний перелік злочинів, перелічених в ч. 2 даної статті.

Вказана характеристика окреслює загальний суб'єкт злочину. Проте, існують і спеціальні суб'єкти злочину.

Спеціальним суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, злочин, суб'єктом якого може бути лише певна особа [2].

Відповідно до ст. 335 КК України суб'єктом даного злочину може бути лише особа, яка ухиляється від призову на строкову військову службу, або є представником офіцерського складу і ухиляється від призову на військову службу.

Таким чином, суб'єкт злочину у вигляді ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу відноситься до спеціальних.

Перш ніж розкрити суб'єкта даного злочину, необхідно дослідити що ж таке військова служба, оскільки саме це поняття відносить суб'єкта досліджуваного злочину до спеціальних. Обов'язок захищати державу закріплений в ст. ст. 17 та 65 Конституції України.

Згідно з ч. 2 ст. 1 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» військовий обов'язок устанавлюється з метою підготовки громадян України до захисту Вітчизни, забезпечення особовим складом Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, а також правоохоронних органів

спеціального призначення та Державної спеціальної служби транспорту, посади в яких комплектуються військовослужбовцями [5].

Суб'єктом досліджуваного нами злочину можуть бути виключно військовозобов'язані (тобто особи, на яких поширюється дія військового обов'язку).

Відповідно до ст. 2 цього Закону військова служба є державною службою особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України, іноземців та осіб без громадянства, пов'язаній із обороною України, її незалежності та територіальної цілісності [5].

Законодавець встановлює різні способи несення служби, залежно від державної приналежності особи. Відтак, для громадян України військова служба може здійснюватися у добровільному порядку (за контрактом) або за призовом. Що стосується іноземців або осіб без громадянства – для них передбачена виключно добровільна служба (за контрактом) на посадах, що підлягають заміщенню військовослужбовцями рядового, сержантського і старшинського складу Збройних Сил України.

Таким чином, призов передбачений виключно для громадян України, а, отже, – суб'єктом злочину, передбаченого КК України, може бути виключно громадянин України.

З огляду на зміст ст. 335 КК України, спираючись на норми ст. 6 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», суб'єктом вказаного злочину можуть бути дві категорії військовозобов'язаних:

- особи, що призиваються на строкову військову службу;
- особи з числа офіцерського складу, які призиваються на військову службу.

Що стосується першої категорії, то відповідно до ст. 15 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» на строкову військову службу призиваються придатні для цього за ста-

ном здоров'я громадяни України чоловічої статі, яким до дня відправлення у військові частини виповнилося 18 років, та старші особи, які не досягли 27-річного віку і не мають права на звільнення або відстрочку від призову на строкову військову службу [5].

Не дивлячись на вказану норму, питання призовного віку є доволі дискусійним. Зрозуміло, що відповідно до наведеного вище нормативно-правового акта мінімальним віком суб'єкта ухилення від призову на строкову військову службу є 18 років, максимальним – до 27. Втім, відповідно до частини 3 Указу Президента України від 24 лютого 2017 року № 44/2017 «Про звільнення в запас військовослужбовців строкової служби, строки проведення чергових призовів та чергові призови громадян України на строкову військову службу у 2017 році» мінімальний призовний вік у 2017 році – 20 років, максимальний – до 27 [6].

Отже, стосовно призовного віку в законодавстві України виникла певна колізія щодо мінімального призовного віку на строкову службу.

З одного боку, маємо положення закону, який має вищу юридичну силу, ніж підзаконні нормативно-правові акти (в тому числі укази Президента України). Крім того, відповідно до ч. 7 ст. 15 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» чисельність громадян України, які підлягають призову на строкову військову службу, та обсяги видатків для проведення чергового призову визначаються Кабінетом Міністрів України (Президент України, своєю чергою, згідно з ч. 6 даної статті визначає строки проведення призову, але не встановлює кількість призовників або їх призовний вік) [5].

З іншого боку, – відповідно до п. 17 ст. 106 Конституції України Президент України є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України; призначає на посади та звільняє з посад вище командування Збройних Сил Укра-

їни, інших військових формувань; здійснює керівництво у сферах національної безпеки і оборони держави [7].

Крім того, з огляду на вищезазначену ситуацію слід зазначити, що:

Рішення про підвищення призовного віку розповсюджується виключно на 2017 рік. Далі ж буде або його пролонгація шляхом видання нового указу, або повернення до вказаних в Законі України «Про військовий обов'язок і військову службу» норм, або ж, як варіант, встановлення іншого призовного віку, що знову ж таки, дещо суперечитиме діючому законодавству (звичайно якщо в нього не будуть внесені зміни).

Підвищивши призовний вік, президент явно виходив з того, що 18 років – досить юний вік. Далеко не кожний підліток в такому віці сформований як особистість, а з огляду на реальну зовнішню загрозу, що нависла над державою, підвищення призовного віку – явно необхідний крок, адже більш зріла та досвідчена людина, як правило, в разі виникнення екстремальної ситуації здатна швидше та впевненіше приймати вірне рішення.

Так як в 2017 році суб'єктом ухилення від призову на строкову військову службу може бути особа, яка досягла 20 років, виникає проблема притягнення до кримінальної відповідальності минулорічних ухилантів, яким не виповнилося 20 років.

Для подолання колізії в законодавстві стосовно віку призову на строкову військову службу, на нашу думку, доцільно було б внести зміни та викласти частину першу ст. 15 в такій редакції:

«На строкову військову службу призиваються придатні для цього за станом здоров'я громадяни України чоловічої статі, яким до дня відправлення у військові частини виповнилося 18 років, та старші особи, які не досягли 27-річного віку і не мають права на звільнення або відстрочку від призову на строкову військову службу (далі – громадяни призовного віку). Президент України

як Верховний Головнокомандувач під час оголошення щорічного призову може збільшувати мінімальний призовний вік та/або зменшувати максимальний, не виходячи при цьому за вказані крайні вікові межі».

Звичайно, можна було б просто збільшити в Законі призовний вік з 18 до 20 років, аби уникнути колізії, але, на нашу думку, така ситуація потенційно ослабила б обороноздатність держави, адже в разі загострення терористичної та зовнішньої агресії країна потребуватиме збільшення кількості військовослужбовців. У такій ситуації може виникнути потреба активізації всіх резервів (в тому числі і категорії осіб у віці з 18 до 20 (звичайно із забезпеченням для них умов максимальної безпеки)). Крім того, в разі повного усунення терористичної загрози та зовнішньої агресії, можливо, також доцільно призвати на військову службу з 18 років з метою підвищення рівня обороноздатності держави.

Таким чином, з огляду на ситуацію, що склалася на сьогоднішній день в нашій Батьківщині, ми повністю підтримуємо рішення здійснення призову на строкову військову службу з 20 років, однак вважаємо за доцільне внесення в діюче законодавство певних змін.

Що стосується суб'єктів злочину у вигляді ухилення особами офіцерського складу від призову на військову службу, слід зазначити, що згідно з розділом Х «Особливості проходження військової служби за призовом осіб офіцерського складу» Указу Президента України від 10 грудня 2008 року № 1153/2008 «Про Положення про проходження громадянами військової служби у Збройних Силах України» на військову службу за призовом осіб офіцерського складу в разі потреби за наказом Міністра оборони України призиваються офіцери запасу на строк, у кількості і за військово-обліковими спеціальностями, визначеними Міністром оборони України [8].

Отже, суб'єктами злочину у вигляді ухилення від військової служби за при-

зовом осіб офіцерського складу є офіцери запасу.

Відповідно до Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» офіцерами запасу є:

Громадяни України, які мають освітній ступінь вищої освіти не нижче бакалавра, пройшли повний курс військової підготовки за програмою офіцерів запасу, склали встановлені іспити, атестовані до офіцерського складу та яким присвоєне відповідне первинне військове звання офіцера запасу.

Звільнені з військової служби у запас військовослужбовці, які не досягли граничного віку перебування в запасі (для жінок граничний вік перебування в запасі – 50 років, для чоловіків – залежно від офіцерського звання, але не більше ніж до 65 років) і за станом здоров'я придатні до військової служби.

Таким чином, суб'єктом ухилення від призову на військову службу осіб офіцерського складу можуть бути діючі офіцери запасу, незалежно від звання та статі.

Вищевикладене дає підстави для таких висновків:

1. Поняття суб'єкта злочину, на відміну від інших обов'язкових елементів складу злочину, законодавчо закріплено в Кримінальному кодексі України 2001 року. Відповідно до даного нормативно-правового акта суб'єкт злочину буває двох видів: загальний та спеціальний. Саме останній з них притаманний злочину, передбаченому ст. 335 КК України.

2. Суб'єктом ухилення від призову на строкову військову службу можуть бути виключно військовозобов'язані (придатні за станом здоров'я громадяни України чоловічої статі призовного віку, що не мають права на звільнення або відстрочку від призову на строкову військову службу).

3. В законодавстві виникла певна колізія стосовно призовного віку громадян на строкову військову службу (в Законі України «Про військовий обов'язок і вій-

ськову» він встановлений з 18 до 27 років, а в Указі Президента України від 24 лютого 2017 року № 44/2017 «Про звільнення в запас військовослужбовців строкової служби, строки проведення чергових призовів та чергові призови громадян України на строкову військову службу у 2017 році» – з 20 до 27 років. З метою подолання даної проблеми пропонується внесення змін до вказаного Закону.

4. Суб'єктом злочину у вигляді ухилення особами офіцерського складу від призову на військову службу є офіцери

запасу (громадяни України, незалежно від статі, що перебувають у військовому запасі).

Проблема ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу на сьогоднішній день є надзвичайно актуальною, а її дослідження вимагає оперативності та всебічності в розгляді. Саме тому, перспективним напрямом подальших досліджень вважаємо розгляд та аналіз об'єкта злочину, його об'єктивної та суб'єктивної сторони.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Севрюков В. В. Наукові та практичні погляди щодо визначення суб'єкта злочину у кримінальному праві України / В. В. Севрюков, О. Р. Полегенька // Порівняльно-аналітичне право. – 2016. – № 1. – С. 289–293.
2. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
3. Фріс П. Л. До питання про кримінальну відповідальність юридичної особи / П. Л. Фріс // Наукові праці Національного авіаційного університету. «Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»: Наукові праці – К.: НАУ, 2015. – № 2 (35). – С. 152–156.
4. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін.; За ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – [2-е вид., перероб. і доп.]. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 544 с.
5. Про військовий обов'язок і військову службу [Електронний ресурс]: Закон України від 25.03.1992 № 2232-12. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2232-12>.
6. Про звільнення в запас військовослужбовців строкової служби, строки проведення чергових призовів та чергові призови громадян України на строкову військову службу у 2017 році [Електронний ресурс]: Указ Президента України від 24.02.2017 № 44/2017. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/442017-21370>.
7. Конституція України [Електронний ресурс]: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
8. Про Положення про проходження громадянами військової служби у Збройних Силах України [Електронний ресурс]: Указ Президента України від 10.12.2008 № 1153/2008. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1153/2008>.

Katorkin R. Object of evasion from draft for term military service, military service on draft of officers

Today, the crime of evasion from draft for term military service, military service on draft of officers is particularly dangerous, since the violation of the order of recruiting the Armed Forces of Ukraine undermines the army's power and strength, which in turn gives the «green light» for aggression by terrorist groups or aggressor countries.

The subject acts as the architect of the crime, therefore, the study of the person of the deviator (in our opinion, it is advisable, regarding the title and content of article 335 of the Criminal Code of Ukraine, to use this very journalistic term in the science of criminal law) is not only important, but also necessary to understand the depth and meaning of this crime, to deal with possible gaps and collisions, to propose amendments to the current legislation.

The purpose of this study is to identify the subject of evasion from draft for regular military service, military service on draft of officers.

The article deals with the problem of defining the concept of «the subject of a crime» and investigates the subject of a crime stipulated with article 335 of the Criminal Code of Ukraine. It is proposed to use the journalistic term «deviator» in the science of criminal law.

As a result of the study, it was found that citizens of Ukraine of draft age who do not have the right to release or deferral from recruitment to a term military service may be exclusively liable for evasion from draft for term military service.

Officers of the reserve (citizens of Ukraine, regardless of sex, who are in the military reserve) are the subject of a crime in the form of evasion by officers of the military from the draft.

Today the problem of avoiding draft for regular military service, military service for officer is extremely relevant, and its research requires prompt and comprehensive consideration. That is why, promising direction of further research we consider the consideration and analysis of the object of the crime, its objective and subjective aspect.

Keywords: *evasion, draft, term military service, deviator, subject of crime, corpus delicti, Criminal Code.*

Стаття надійшла до редакції журналу 25.05.2016 р.